

УДК 811.111

Є. В. Ковкіна

*Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна***ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КРИМІНАЛЬНОГО АРГО
В ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИКИ**

Проаналізовано функціонування елементів кримінального арго в сучасній українській термінологічній системі «криміналістика», яка сьогодні активно розвивається. Розглянуто проблемне питання щодо розмежування термінів *жаргон* та *арго* у лінгвістиці. Зазначено позиції мовознавців щодо можливості існування у терміносистемах слів арготичного походження. Наведено та проаналізовано приклади функціонування елементів кримінального арго у сучасних наукових та фахових джерелах криміналістики.

Ключові слова: термін, термінологічна система, криміналістика, науковий стиль, жаргон, кримінальне арго.

Ковкіна Е. В. Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина. **ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ КРИМИНАЛЬНОГО АРГО В ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ КРИМИНАЛИСТИКИ**

Проанализировано функционирование элементов уголовного арго в современной украинской терминологической системе «криминалистика», которая сегодня активно развивается. Рассмотрен проблемный вопрос о разграничении терминов жаргон и арго в лингвистике. Указаны взгляды языковедов на допустимость существования в терминотерминальных системах слов арготического, жаргонного происхождения. Приведены и проанализированы примеры функционирования элементов уголовного арго в современных научных и профессиональных источниках криминалистики.

Ключевые слова: термин, терминологическая система криминалистики, научный стиль, жаргон, уголовное арго.

Kovkina E. V. Kharkiv National University named after V. N. Karazin. **FUNCTIONING OF CRIMINAL ARGOT ELEMENTS IN THE TERMINOLOGY SYSTEM OF CRIMINALISTICS**

The article is devoted to one of the hot topics today in the study of the language of criminology: the possibility / impossibility of the elements criminal argot existence in the terminology system of criminalistics. Criminal argot arose long ago as the reaction of people in the criminal world is hostile and negative perception of them, their lifestyle environment.

Among the leading linguists there is debate about the feasibility of operation argot words in a scientific style of speech. In our view, today argot included in criminalist speech, becoming of full value components of criminalistics terminology. They meet the requirements that apply to the terms as follows: precisely and succinctly called person, thing or event, in most cases is straightforward, it is in criminalistics terminology. Argot terms perform in the criminalistics literature nominative function; it is used for the naming of objects, phenomena or kinds of criminal groups.

The elements of the criminal argot used in criminalistics science as terms, equally with any other special lexemes. Such use is undesirable in terms, but it is in the criminalistics field, in our opinion, it is justified because often such terms are well-aimed and accurately referred to the concept of the criminal environment. It, of course, requires critical understanding of the scope of criminalistics experts, but replace them with scientific terms is unlikely, because it would have artificially created the theoretical titles that will have no practical evidence.

Keywords: term, terminological system, criminalistics, scientific style, jargon, criminal argot.

Аналіз наукової криміналістичної літератури, кримінально-процесуальних норм, фахових підручників і досліджень спеціалістів указує на неоднорідність і несистемність криміналістичної термінології. Доволі часто виникають дискусії вчених-криміналістів стосовно визначення й тлумачення понять.

Криміналістична термінологія залишається й досі не дослідженою, оскільки зустрічаємо лише невелику кількість мовознавчих праць, присвячених указаним

тематиці: це наукові лінгвістичні розвідки Г. А. Сергєєвої, Н. В. Артикуци, Л. Гапонової, В. Я. Радецької, а також статті криміналістів В. Б. Шевченка, В. С. Кузмічова, В. Ю. Шепітька, в яких розглянуто деякі аспекти нормування окремих криміналістичних термінів.

Оскільки криміналістику довго не виокремлювали в самостійну галузь знань, її термінологічний апарат увібрав в себе цілу низку правових, юридичних спеціальних слів, а також термінологію інших галузей науки. Вказаний факт є найголовнішою причиною складності об'єкта дослідження, пізнання самої науки. На сьогодні наявна нагальна потреба уніфікації та стандартизації спеціальної мови криміналістики, її систематизації й зведення термінів до цілісної системи.

Досліджуючи подію злочину, визначаючи її механізм, а також встановлюючи безпосередніх суб'єктів і об'єктів матеріального середовища, котрі беруть у ній участь, криміналістика використовує загальнонаукові методи, методи окремих наук та власні (спеціальні) методи. Тому й терміни, якими послуговується наука, розподіляємо на загальнонаукові, терміни суміжних наук і власні терміноодиниці. Указане розмаїття спеціальних слів дається взнаки під час нормування та стандартизації усієї криміналістичної системи.

Одним із **актуальних** питань на сьогодні є можливість / неможливість існування в термінологічній системі криміналістики слів жаргонного походження, а саме так званого кримінального аргю. **Мета** нашої розвідки – з'ясування ролі елементів кримінального аргю в тезаурусі криміналістики. Головні **завдання** – дослідити приклади функціонування арготизмів у науковій мові, провести їх лінгвальний аналіз, визначити природу кримінального аргю.

Сьогоднішні глобалізаційні процеси, великий вплив преси сприяють поступовому виходу спеціальних слів за межі тих професійних чи соціальних груп, де вони були засновані, та їх інтеграції в інші пласти мовлення. Актуальним є виокремлення й дослідження таких елементів у науковій мові, зокрема у мові криміналістики. Постає питання про визначення самого аргю у науковому мовленні: чи можна вважати його елементи термінами.

Позиції мовознавців щодо цього неоднозначні. Так, Н. В. Суперанська, О. В. Подольська, Н. В. Васильєва зауважують, що «до спеціальної лексики вони не включають лексику арготичну, яка хоча і пов'язана із деякою цілеспрямованою діяльністю, але служить не стільки для викладу, скільки для приховування фактів» [7, с. 27]. Найхарактернішою рисою для аргю, на їх думку, є організація його за принципом антимови, щоб мовлення окремої групи людей було незрозумілим для інших. Таким чином, учені «категорично заперечують проти використовування мовознавчих термінів *професійний жаргон, професійне аргю*» [7, с. 27].

Л. Ставицька навпаки вважає, що «жаргонний лексикон – це не просто “холодини” словникових значень, а своєрідна картина світу, потужна семіосфера певного часового зрізу культури» [6, с. 12]. На думку дослідниці, жаргонні слова, до складу яких входять і кримінальні, є опозиційними до загальнолітературних слів та схвалених норм поведінки. Процес створення таких закодованих слів вимагає «неабияких лінгвокреативних здібностей». Тому вони входять до складу національної мови на таких же умовах, як і інші мовні одиниці.

Як зауважують учені А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк і З. Б. Куделько, не слід захоплювати створення термінів, що походять із діалектизмів, жаргонізмів, оскільки вони порушують таку вимогу до термінів, як милозвучність. Але дослідники вказують і на те, що можна багато говорити про бажані властивості терміноодиниці, але «не можна вважати її неповноцінною чи непотрібною лише на тій підставі, що вона не має певної властивості, хоча даний термін давно застосовується користувачем» [3, с. 13].

Ми підтримуємо цю думку і вважаємо, що, аналізуючи певну терміносистему, слід велику увагу звертати на її практичну частину, оскільки наукова мова не застигла форма, у ній відбуваються живі процеси, які іноді можуть і не збігатися з правилами теорії.

Неоднозначним на сьогодні залишається й саме питання щодо визначення та розмежування таких термінів, як *жаргон* і *арго*. За Великим тлумачним словником сучасної української мови, лексема *арго* позначена як лінгвістичний термін, що означає «умовну говірку якого-небудь соціального середовища (групи, гуртка і т. д.), в якій є специфічні слова й вислови, незрозумілі для сторонніх» [1, с. 23]. У цій же словниковій статті названо лексему *жаргон* як пояснення до тлумачення попереднього терміна. У свою чергу, слово *жаргон* означає «мову якоїсь соціальної чи професійної групи, що відрізняється від загальнонародної наявністю специфічних слів і виразів, властивих цій групі. Це умовна штучна говірка, зрозуміла лише в певному середовищі; арго» [Там само, с. 272]. Отже, словник трактує названі лексеми практично однаково, виводячи смисл одного поняття через інше. Таким чином, у мовознавстві аналізовані терміни є синонімічними, а це, звичайно ж, ускладнює їхнє правильне сприйняття й чітке визначення. Немає одностайної думки й серед мовознавців щодо застосування того чи іншого терміна в певному контексті.

На нашу думку, вказана ситуація є недопустимою – слід намагатися розмежувати названі поняття. Вважаємо, що термін *жаргон* доречніше вживати на позначення мовлення відносно відкритої соціальної чи професійної групи, яка відрізняється від загальнолітературної мови наявністю особливих слів і виразів. Яскравим прикладом є молодіжні жаргони або професійний жаргон, який, у свою чергу, розподіляється на окремі жаргони за фаховою приналежністю (наприклад, жаргон водіїв, жаргон слюсарів, жаргон фахівців комп'ютерної сфери і т. ін.). Важливою рисою жаргонів є те, що для них нехарактерна вмотивована секретність, таємний смисл. Вони використовуються для позбавлення мовлення, мають багато штучно створених слів і висловлювань, які є дотичними до тих реалій, що співвідносяться із певним різновидом занять.

Термін *арго*, на нашу думку, доцільніше вживати на означення спеціально створеної штучної мови окремих угруповань, яку вони зберігають у таємниці й протиставляють загальнолітературній мові. До такого виду мовлення належить *кримінальне арго*, яке виникло досить давно як реакція людей кримінального світу на вороже й негативне сприйняття їх, їхнього способу життя навколишнім світом. Таким чином вони намагалися зробити своє мовлення незрозумілим для інших людей, щоб приховати інформацію, яку повідомляють один одному. Отже, арго виконує роль своєрідного пароля кримінальної спільноти. У більшості випадків слова загальнолітературної мови наповнюються новим смислом, який не збігається з основним. З'являються штучно створені лексеми, наприклад: *жилетка* у кримінальному арго означає «пристосування для розрізування кишень, вмонтоване в перстень» [8, с. 87]; *верняк* уживається на означення «гри в карти за допомогою шулерських прийомів» [Там само, с. 42]; *булижник* – це «шахрай, що збуває просте скло під виглядом коштовного каменя» [Там само, с. 36] тощо.

Звичайна людина таку мову сприймає як вульгарну, стилістично знижену й емоційно негативну, самі ж злочинці досконало володіють нею, вважають її нейтральною, зрозумілою для них, спеціально користуючись нею для збереження певної таємничості. Така умовна мова злочинців на їхньому специфічному мовленні має назву *блат*, похідним від цієї назви є вислів *розмовляти по-блатному*. Отже, люди кримінального світу користуються двома мовами: розмовною в загальному середовищі та власне створеною, закодованою – у кримінальній сфері.

Головним завданням власне криміналістики як науки є розкриття злочинів, їх попередження й розслідування їх наслідків, тобто предмет вивчення постійно торкається кримінального світу. Криміналісти проводять допити злочинців, які розмовляють переважно власною мовою або суржиком. Саме так арготизми поступово входять і в мовлення фахівців, для яких стає актуальним вивчення кримінального арго, оскільки потрібно розуміти, про що саме говорять злочинці, які саме речі мають на увазі або про що вони домовляються один з одним.

Отже, ми вважаємо арготизми повноправними складниками криміналістичної термінології. Вони відповідають певним вимогам, які висувуються до термінів, а саме: точно й лаконічно називають особу, явище чи подію, у більшості випадків є однозначними, саме у криміналістичній терміносистемі. Криміналіст В. Ю. Шепітько, укладаючи енциклопедичний словник термінів вказаної науки [8], вводить до його складу близько двадцяти термінів, які за своїм походженням належать до кримінального арго, позначаючи їх як «жаргон злодійський».

Окрім власне злочинців, у своєму мовленні арготизми вживають не лише фахівці криміналістичної сфери, а й адвокати, судді. Найбільшу популярність серед арготичних набувають позбавлені надлишкової емоційності чи відвертої вульгарності терміни. В навчальній літературі з криміналістики простежуємо використання поряд із фаховими термінами й арготизмів. Вони виконують функцію наукових одиниць, конкретно називаючи явище чи подію, виступають у ролі певного сигніфікату. Наведемо приклади із фахової літератури, наукових розвідок:

«...проводиться слідство щодо *афери* з одруженням з багатою нареченою» [4, с. 496]. Термін *афера* початково означав незаконні дії з обігом грошових одиниць, але пізніше його почали застосовувати на означення дій кримінального характеру, за допомогою яких незаконним шляхом здобувають вигоду;

«...привертає увагу формування злочинних *авторитетів* нового типу, наявність значних матеріальних цінностей, які знаходяться у їх розпорядженні...» [2, с. 124]. У криміналістичному словнику *авторитет* – це «досвідчений злочинець-рецидивіст, що заслужив довіру в злочинному середовищі, який має вплив і здатний очолити групу» [8, с. 11]. Сьогодні вказаний термін є досить поширеним, він однозначний, незалежно від сфери вживання: чи в кримінальному мовленні, чи в науковій мові, а також залишається незмінним і в розмовній мові.

Як правило, арготизми в криміналістичній літературі виконують номінативну функцію, їх використовують для називання певних різновидів злочинних угруповань. У такий спосіб фахівці одразу розуміють, про яких саме злодіїв ідеться та які належні заходи треба вжити для їх розшуку чи затримання. Наприклад: «...група *злочинців-гастролерів* займалася підробкою залізничних квитків шляхом витравлення рукописного тексту і нанесення нового» [4, с. 164]. Слово *гастролі* у загальнолітературній мові означає виступи творчих колективів за межами своїх стаціонарних майданчиків з метою отримання прибутку. У кримінальному арго відбулося переосмислення поняття на основі загального, тобто *відправитися на гастролі* у злочинному світі означає скоїти злочин за межами свого проживання або у громадських транспортних засобах;

«...*розкрадачі-рвачі* (користолюбці) схильні до корисливості, присвоєння чужого майна будь-якими шляхами» [Там само, с. 487]. Термін є складеним словом, походить від дієслів *розкрадати* та *рвати*, у кримінальному мовленні має відмінне від загальнонавживаного смислове навантаження. Мова тут йде про здатність деяких злочинців за будь-яких обставин отримати вигоду за короткий термін, тобто за будь-яких умов *вирвати* для себе збагачення. На нашу думку, присутнє у молодіжному слензі слово «*урвать/урвати*» бере свій початок саме з кримінального арго, оскільки також означає миттєво набути для себе користь.

Часто автори підручників, уживаючи елементи кримінального аргю, беруть їх у лапки. Вірогідно, у такий спосіб вони виділяють терміни, які не належать до наукових. Замінити ці терміноодиниці неможливо, оскільки вони точно й зрозуміло для криміналістів називають предмети, явища й події або служать для називання окремих різновидів злочинних угруповань. Наприклад:

«...предмети, які спеціально виготовлені для вчинення злочинів (знаряддя злочину і злочинський інвентар – *відмички*, «*фомки*», «*гусячі лапки*» та ін.)» [5, с. 233]. Терміни *відмичка*, «*фомки*» сьогодні є відомими. Окрім кримінальної сфери, вживаються як у мові засобів масової інформації, так і в розмовній на означення пристосувань, які використовуються для швидкого та непомітного відмикання будь-яких замків. Арготизм «*гусячі лапки*» не так часто використовують у звичайному мовленні. Він також називає інструмент злочинців, а свою назву отримав, ймовірно, за подібністю зовнішнього виду до вказаних кінцівок птахів;

«...автор докладно охарактеризував злочинців різних категорій: убивць, розбійників, грабіжників, злодіїв, шахраїв, фальшивомонетників, *винокурів*» [2, с. 82]; «Праця... присвячена тактичним прийомам, які використовують професійні злочинці («*марвіхери*», «*мийники*»), *конокради*, *аферисти*, шахраї та ін.» [Там само, с. 82]. У наведених контекстах зараз звертаємо увагу лише на виділені спеціальні слова. Отже, терміни *винокури*, *конокради* називають злодіїв за їхнім основним видом правопорушення: *винокури* займаються виготовленням спиртових продуктів у нефабричних (кустарних) умовах; *конокради* ж справді викрадають коней або іншу худобу і вже як власники нею розпоряджаються. Вказані терміни увійшли до криміналістичної системи із загальнолітературної мови, де й досі вживаються. Термін *аферист* походить із кримінального аргю, зараз є популярним у загальному середовищі і вживається на означення людини, яка займається злочинними корисливими діями з обігу грошей або інших коштовностей. А терміноодиниці «*марвіхери*», «*мийники*» – це яскраві приклади кримінального аргю, оскільки є закодованими назвами, смисл яких неможливо зрозуміти людям з іншого середовища. «*Марвіхерами*» у злочинному світі називають окремих вид злочинців-гастролерів, про яких раніше йшла мова; арготизм «*мийники*» сьогодні вживається на означення злодіїв у супермаркетах, а колись *мийниками* називали вокзальних злодюжок, котрі крали у сонних пасажирів.

Є випадки, коли арготизми утворюються на основі звукової оболонки й семантики певного загальнолітературного слова, але зміст усієї лексеми все одно змінюється. Так, наприклад словотвірною базою арготизма *боржок* було взято лексему *борг*, яка означає 'те, що взяте у позику'. Суфікс *-ок* у мовознавстві надає твірній основі слова зменшено-пестливого значення. У кримінальному ж аргю похідне слово «*боржок*» має негативний, зневажливий характер, при цьому сам розмір боргу може бути як малим, так і великим, наприклад: «Анонімно вимагач організує тривожні дзвінки по телефону з погрозами, наприклад, сплатити “*боржок*”» [4, с. 495].

Отже, кримінальне аргю поступово потрапляє до наукового мовлення, при цьому його елементи у криміналістичному мовленні набувають функції термінів, стають невід’ємними елементами вказаної системи. На нашу думку, терміносистему криміналістики треба розглядати з практичного боку, адже саме тут трапляються непоодинокі випадки небажаних явищ для наукового мовлення взагалі й термінологічних систем зокрема, які слід досліджувати, намагаючись виявити причини їх виникнення, проводити їх аналіз та надавати практичні рекомендації щодо їх стандартизації та уніфікації.

Аналізуючи функціонування арготичних елементів у криміналістичній термінологічній системі, доходимо до наступних *висновків*:

1) елементи кримінального аргю вживаються у вказаній галузі науки в ролі термінів, рівнозначних з іншими спеціальними лексемами;

2) використання арготизмів є небажаним явищем у термінології, але саме у криміналістичній сфері, на нашу думку, воно є виправданим, оскільки часто такі терміноодиниці є влучними й точно називають поняття кримінального середовища. Вони, звичайно ж, вимагають критичного осмислення з боку фахівців криміналістичної сфери, але замінити їх науковими термінами навряд чи вдасться, бо це вже будуть штучно створені теоретичні назви, які не матимуть практичного підтвердження;

3) названа проблема, звичайно ж, залишається відкритою й актуальною для мовознавців, як і полеміка з приводу природи сучасного аргю: чи існує він як таємна мова, чи є експресивним, чи можна його елементи у науковому стилі мовлення розглядати як спеціальні слова, терміни.

Отож порушене питання ще потребує вивчення та уточнення, а значить, є науково актуальним.

Бібліографічні посилання

1. **Великий тлумачний словник сучасної української мови** / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь, 2009. – 1736 с.
2. **Біленчук П. Д.** Криміналістика (криміналістична техніка): курс лекцій / [П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтевський, Г. С. Семаков]. – К. : МАУП, 2001. – 216 с.
3. **Д'яков А. С.** Основи термінотворення. Семантичні та лінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Вид. дім «КМ Academia», 2000. – 219 с.
4. **Криміналістика (криміналістична техніка): курс лекцій.** – К. : МАУП, 2001. – 216 с.
5. **Салтевський М. В.** Криміналістика (у сучасному викладі): підручник / М. В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – 587 с.
6. **Ставицька Л.** Українська мова без прикрас / Леся Ставицька // Короткий словник жаргонної лексики української мови. – К. : Критика, 2003. – С. 9–18.
7. **Суперанская А. В.** Общая терминология. Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Просвещение, 1989. – 246 с.
8. **Шепітько В. Ю.** Криміналістика. Енциклопедичний словник / В. Ю. Шепітько. – Х. : Право, 2001. – 553 с.

Надійшла до редколегії 12.01.16

УДК 811.161.1'38

Е. К. Куварова

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ОБРАЩЕНИЕ И ВОКАТИВ: К ВОПРОСУ О СОДЕРЖАТЕЛЬНОЙ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ТЕРМИНОВ

Рассмотрены словарные дефиниции и употребление в специальных текстах терминов *обращение* и *вокатив*. Показано, что в лингвистических исследованиях термин *вокатив* употребляется в качестве синонима термина *обращение* со свободной их взаимозаменяемостью. Лексема *вокатив* является производящей для целого комплекса терминов и терминосочетаний, обозначающих различные языковые единицы и структуры, функционирующие в качест-